

Сейко Н. ДОБРОЧИННІСТЬ ЯК ПІДҐРУНТЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Житомирський державний
педагогічний університет
імені Івана Франка

Науковий (історико-педагогічний, соціально-педагогічний, соціологічний, історичний, філософський, теологічний) інтерес до проблеми місця, ролі та можливостей використання системи доброчинності та меценатства у сфері освіти не є випадковим з огляду на те, що система доброчинності у будь-якій соціальній системі виконує необхідну функцію заповнення патерналістської частини соціальної політики.

Окрім цього, історія розвитку доброчинності та меценатства може розглядатися як адекватна проекція розвитку соціуму загалом (у контексті цивілізаційного підходу).

У науково-педагогічній літературі поняття “**дитина**” у контексті її соціалізації розглядається перш за все на трьох рівнях цього процесу: мікро-, мезо-, макро. При цьому до головних чинників процесу соціалізації на мікрорівні, наприклад, відносять сім’ю та найближче середовище спілкування; на мезорівні – тип поселення, навчального закладу, етнічну належність тощо. Макрорівень займають ще більш глобальні соціальні чинники. Таким же соціокультурним феноменом, як доброчинність чи меценатство (як специфічні вияви соціального захисту дитини, віддільні чи невіддільні від інституалізованих його форм), - у сучасній соціально-педагогічній науці місця не визначено. Тому історико-педагогічний аналіз вказаних соціокультурних феноменів дозволяє (окрім введення в науковий обіг та наукової систематизації масиву історико-педагогічного знання) представити нову, доповнену та уточнену модель соціалізації особистості у соціальній системі з сучасними параметрами – культурними, етнічними, геополітичними, екологічними тощо.

Проблема історичного розвитку доброчинності та меценатства у сфері освіти знайшла певне відображення у науковому доробку вчених *минулого* (Батюшкова П.М., Братчикова А.В., Каретникова С.М., Тарнавського Н.М., Теодоровича М.І., М.Аркаса, Д.Дорошенка, М.Грушевського, О.Єфіменко, М.Костомарова, В.Корольок, М.Лещенко, Г.Марахова, І.Рибалка, Я.Корнецького, Л.Лісецького, М.Драгоманова та ін.) та *сучасності* (Іванова М., Гончара О., Войналович О., Кондрацького А., Єременко Т., Сухомлинської О., Євтуха Б., Ліпського Я., Еберхардта П., Заштовта Л., Коваль Л., Звереві І., Тетерського С., Овчарової Р., Калениченко Н. та ін.) - як вітчизняних, так і зарубіжних, як власне істориків освіти, так і представників соціально-педагогічної науки. Однак варто відзначити, що найчастіше історико-педагогічний аспект розвитку доброчинності розглядається у хронологічному, описовому контексті, меценатства ж – у контексті аналізу історико-педагогічних персоналій чи ілюстративному.

Попередньо систему доброчинності можна розглядати у кількох головних контекстах:

- за формою вияву доброчинності: індивідуальна (власне меценатство), групова та масова форми доброчинності;
- за формою організації: державна, приватна, громадська тощо;
- за специфічними соціально-психологічними вимірами: етнічна, конфесійна тощо;
- за типом залучених засобів соціального захисту: фінансова, діяльнісна, організаційна тощо;
- за часом залучення доброчинного потенціалу: одномоментна, тривала, постійна;
- за характером територіального вияву: місцева, регіональна, загальнодержавна;
- за територіальним принципом: внутрішня, зовнішня (закордонна).

Безумовно, система доброчинності та меценатства у сфері освіти в Україні була, з одного боку, цілісним соціокультурним утворенням з багатовимірною структурою, з іншого – напрями її розвитку визначалися конкретними соціокультурними та регіональними умовами існування соціальної системи.

Соціальна робота, адекватна слов'янській ментальності, має глибоке історичне коріння і вікові традиції. Безумовно, сучасна система соціальної роботи тяжіє до споконвічних традицій доброчинності. Однак, доки система доброчинності (якщо загалом доводиться мати на увазі систему) сформувалася у більш чи менш сучасному вигляді, вияви соціальної допомоги, соціального захисту, навіть (якоюсь мірою) соціальних гарантій існували задовго до оформлення людських спільнот у державницькі утворення в сучасному розумінні цього слова.

Про традиції соціально орієнтованої слов'янської ментальності йдеться не випадково. На відміну від традиційно прагматично орієнтованих романо-германських народів, які зазвичай прагнули до того, щоб позбавитися від слабких, неповноцінних своїх родичів у племені, слов'яни були, як правило, досить милосердними навіть до полонених. Крім цього, у давній традиції слов'ян закладена повага і пошана до мандрівників, убогих, хворих.

Деякі науковці стверджують, що вже у X столітті утворився своєрідний соціальний інститут "любові до злидарів", який розглядав таку любов як любов до ближнього. Надзвичайну роль у становленні доброчинності як соціального явища, а допомоги ближньому – як різновиду соціальної допомоги відіграло встановлення на Русі християнства з особливою системою моральних заповідей, спрямованих на досягнення соціальної справедливості [1].

Першими доброчинниками на Русі можна вважати князів, християнських священиків, які тлумачили доброчинність не стільки як засіб справедливого облаштування громадянського співжиття, скільки як умову власного морального оздоровлення, як можливість спокути гріхів. Відомим є той історичний факт, що князь Володимир щедро роздавав милостиню убогим, особливо перед життєвими (політичними, військовими) випробуваннями. Напевно, руські князі вважали нужденних людей своїми найкращими заступниками перед Богом і розраховували на їхню молитву як кращий засіб проти життєвих негараздів [2].

Особливу увагу щодо доброчинницької діяльності в історико-педагогічних дослідженнях приділяють Володимирові Мономаху, який у своєму "Поученні" представив нащадкам (не лише власним дітям та внукам) своєрідний моральний кодекс громадського співжиття на засадах християнської моралі.

"Поученіє" Володимира Мономаха є визначною пам'яткою педагогічної думки XII століття. Ось головні його постулати:

"Головне не забувайте вбогих і по силі своїй, як можете, годуйте їх; сироту і вдову самі по правді судіть і не давайте їх образити сильним..."

"Старого шануйте як батька, а молодих як братів. У домі своєму не лінуйтеся, а за всім наглядуйте самі..."

"Де зупинитесь, напоїть, нагодуйте бідного. Передусім шануйте гостя, звідки б він не прийшов, проста людина, чи знатна, чи посол... Хворого провідайте; покійника проведіть і не лишайте нікого без привіту, скажіть всякому добре слово..."

"Що знаєте корисного, не забувайте, а чого не знаєте, тому вчіться..."

Поступово руські князі стали якоюсь мірою передоручати доброчинні справи духовенству, здійснюючи пожертви через християнські церкви на Русі. Тому протягом кількох століть церква фактично об'єднувала доброчинницький рух на Русі і очолювала його. Особливе місце серед православних святинь у цьому контексті займає Києво-Печерська Лавра та ченці Києво-Печерського монастиря – Антоній, Даміан, Феодосій Печерський. Останній побудував недалеко від монастиря спеціальний будинок для калік, убогих, хворих на проказу та нужденних людей.

Переяславський єпископ Єфрем, котрий пізніше був обраний на київського митрополита, став засновником і добро чинником перших безплатних лікарень для незаможних. У 996р. до церковного уставу було внесене положення про те, що православне духовенство вважає своїм обов'язком допомогу і нагляд за хворими, вбогими, незаможними. Для цього десята частина "десятина" від усіх надходжень та

власних прибутків із земель монастирів та храмів призначалася на власне доброчинні цілі. Таку ж “десятину” поступово стали призначати на доброчинні справи приватні особи – найбільш соціально свідомі та заможні громадяни руської держави.

Характерною рисою тогочасної доброчинності була її безадресність, яка ґрунтувалася на положенні Іоанна Златоуста: “Ти не маєш розпізнавати бідних, що вони за люди, бо сприймаєш їх в ім’я Христове” [3].

Ідеї доби Відродження та Реформації в Україні поклали початок ранньому Просвітництву, головним змістом якого були боротьба за світський характер соціокультурного простору, критичний перегляд Біблії, вивільнення науки з-під влади церкви, відродження національних мов замість пануючої латини, релігійна терпимість, розповсюдження знань, освіченість широких мас і т.ін.

Ідея залежності соціального розвитку від поширення освіти завойовує визнання. Її обґрунтували відомі вчені, культурні і суспільні діячі України: Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Памво Беринда та продовжувачі їх справи - Касіян Сакович, Петро Могила, Сильвестр Косов, Інокентій Гізель та багато інших просвітників України.

Особливою соціальною інституцією того часу стала братська школа як соціокультурний феномен, що дав можливість втілити соціокультурні пріоритети у діяльності освітніх закладів. Слід додати, що у братських школах існувала своя власна система доброчинності (навчання незаможних здібних учнів за рахунок заможних батьків інших учнів; безплатне проживання незаможних учнів у заможних сім'ях). Можна окреслити також певну превентивну систему щодо соціальних девіацій у братських школах – заборона тютюнопаління та вживання алкоголю учнями братських шкіл, заборона вживання нецензурних слів тощо.

Значна доброчинна діяльність існувала також у системі діяльності католицьких єзуїтських колегіумів на Правобережній Україні. Маєтності та фондуші заможних поляків Волині, наприклад, дозволяли ордену єзуїтів утримувати свої школи на більш високому матеріальному рівні, аніж братські школи [4].

Польські магнати виявляли спроби заснування не лише типових шкіл для широких мас населення та фінансової підтримки вже існуючих, але й шкіл особливих, як, наприклад, інститут для глухонімих дітей у маєтку графа Ю.А.Ілінського у Романові [5]. Ця родина славилася своєю доброчинністю щодо справ освіти у цілому волинському краї. Ще в середині XVIII ст. дружина графа Ілінського, житомирського старости, фінансово підтримувала діяльність єзуїтського колегіуму. На початку XIX століття сенатор Юзеф Август Ілінський створив “Фундацію для примноження прибутків волинської гімназії”, яка надавала Кременецькому (Волинському) ліцеєві постійну фінансову підтримку. Так, у 1803р. граф призначив 20 000 ср.руб. зі своїх острожських маєтностей для розвитку ліцею [6].

Значна частина прибутків, які надходили з місцевих романівських земель, призначалася для організації різних навчальних закладів при маєтку родини Ілінських. План проекту школи для глухонімих дітей був запропонований сенатором на затвердження російського імператора у березні 1805 року. А вже у травні Олександр I висловив згоду на створення такого інституту [7].

Ідея створення навчального закладу для глухонімих дітей належала Янові Непомуцену Коссаковському, віленському біскупу, котрий у цій частині Європи був першим опікуном інституцій для глухонімих і подавав прохання про заснування такого закладу у Вільні; він відправив на навчання до Відня за свій кошт сьондза Анзельма Зигмунта, аби той міг згодом керувати такою школою. Але Ю.Ілінському вдалося першому реалізувати проект створення школи глухонімих.

До інституту планували приймати глухонімих дітей обох статей, християнського віросповідання, віком від 8 до 14 років. Добирати професорів та вчителів мав право лише фундатор цього навчального закладу – граф А.Ілінський. Інститут щороку мав звітуватися

волинській гімназії і міг бути перевірений як генеральним, так і волинським візитаторами шкіл.

Окрім визначеного щорічного утримання для кожного вчителя, сенатор Ю.А.Ілінський безкоштовно надавав усім педагогам житло, свічі та опалювальні матеріали. Однак уже з початку діяльності інституту виявилося, що педагогів, на відміну від учнів, забагато (у 1808 році в інституті вчилися 12 дітей, у 1809р. – 17, з них 14 юнаків та 3 дівчат) [8]. Після ліквідації інституту фундуш на його утримання (9000 ср.руб) був переданий до шляхетського пансіону при І-й київській гімназії [9].

За рахунок пожертв місцевої шляхти підтримувалася також діяльність парафіяльних та повітових 3-класних шкіл для поляків Волині-Житомирщини. Так, у 1804р. Францішка Карвіцька (шляхтянка з Новограда-Волинського) призначила щорічно 500 зл. на сад, бібліотеку та шкільне обладнання для любарської повітової школи. Для неї ж були призначені фундуші: пріора конвенту Домініка – 1000 зл.щорічно (з 1805р.) – для купівлі математичних і фізичних приладів; кс.Шимона Белянкевича – 2000 зл.щорічно. Шляхтич Валеріан Антоній Стшемєнь-Стройновський пожертвував 30 моргів орної землі, 2 морги лугів та 2 сади на потреби парафіяльної школи у Горохові. Кожен новий власник школи при цьому повинен був вносити до шкільної каси кошти, еквівалентні ринковій ціні 35 корців жита. Каштелянова Воронічова утримувала власним коштом парафіяльну школу у Троянові.

Своєрідним центром доброчинності Волині у ХІХ столітті став Житомир. Тут з'явилися кілька товариств з просвітительськими устремліннями. Товариство Доброчинності заснувало ремісничу школу і кілька притулків для дівчаток-сиріт; важливу культурну місію виконувала Книговидавнича спілка, яка мало свою книгодрукарню і випускало дешеві видання; засновано було також кілька громадських читалень [10].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теория социальной работы: Учебник /Под ред. Холодовой Е.И. – М.: Юрист, 1999.
2. Ключевский В.О. Добрые люди Древней Руси //Антология социальной работы в России. – М., 1994.
3. Максимов Е. Историко-статистический очерк благотворительности и общественного призрения в России //Антология социальной работы в России. – М., 1994.
4. Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – початку ХХ століття: Монографія. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. – 178с.
5. Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – початку ХХ століття: Монографія. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. – 178с.
6. Коляденко С.М. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (ХІХ-30-ті рр. ХХст.). – Житомир: Житомир.держ.пед. ун-тет, 2002. – 190с.
- 7- Giżycki J.M. Zakłady naukowe w Romanowie. - Warszawa, 1898.
- 8- Chopicki E. Od Buga do Bogu. Wspomnienia z podróży [w:] Kłosy. - №546, 1875. – t.XXI. – S.396.
- 9- Beauvois D. Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. – Paryż, 1987.
10. Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – початку ХХ століття: Монографія. – Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. – 178с.